

УДК 811 (811.111 +811.133.1+ 811.161.2)

АЛЕКСАХІНА Т.О.

(Сумський державний університет)

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ІЗ КОМПОНЕНТОМ
«НАЗВА КВІТКИ» НА ПОЗНАЧЕННЯ ФЕМІНІННОСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)**

У статті досліджується гендерний аспект фразеологізмів із компонентом «назва квітки». На матеріалі англійської, французької та української мов автор вивчає семантику стійких словосполучень на позначення рис жінки. Виявлено лексико-граматичні засоби вираження фемінінності у різних мовах, вплив компонента «назва квітки» у структурі фразеологізму на його значення. Автором встановлено універсальні та етноспецифічні тенденції гендерного аспекту англійської, французької та української мов.

Ключові слова: фразеологізм, назва квітки, фемінінність, андроцентризм, гіноцентризм.

Алексахина Т. А. Фразеологические словосочетания с компонентом «название цветка», обозначающие фемининность (на материале английского, французского и украинского языков). В статье исследуется гендерный аспект фразеологизмов с компонентом «название цветка». На материале английского, французского и украинского языков автор изучает семантику устойчивых словосочетаний, обозначающих черты женщины. Определены лексико-грамматические средства выражения фемининности в различных языках, влияние компонента «название цветка» в структуре фразеологизма на его значение. Автор определил универсальные и этноспецифические тенденции гендерного аспекта английского, французского и украинского языков.

Ключевые слова: фразеологизм, название цветка, фемининность, андроцентризм, гиноцентризм.

Alekshina T. O. Idiomatic phrases with the component "the name of the flower" for designation of femininity (of the English, French and Ukrainian languages). This article is examined a gender phraseology with the component "the name of a flower". The author investigates the semantics of set phrases denoting the features of women on the basis of the English, French and Ukrainian languages. It defined lexical and grammatical means of expressing femininity in different languages, the impact of component "name of the flower" in the structure idiom to its semantics. The author finds universal and ethnospecific trends of gender aspect of the English, French and Ukrainian languages.

Key words: idiom, the name of the flower, femininity, androcentrism, gynocentrism.

У зв'язку із зростанням зацікавленості до когнітивних процесів у мові, відбувається зміна напряму досліджень природи та структури фразеологізмів. Характерними рисами сучасної фразеології є наявність різноманітних підходів до вивчення механізмів утворення сталих словосполучень, їхньої мотиваційної основи, внутрішньої форми тощо. Найбільш розробленими є структурно-семантичний аналіз фразем (Л. Сміт, А. Маккай, О. Левченко, М.Юсупова, Н. Лалаян), ідеографічний (М. Алефіренко, Ю. Солодуб, І. Колеснікова), лінгвокультурологічний (З. Коцюба, В. Шевелюк), когнітивний (О. Селіванова, М.Алефіренко, Ю. Апресян, С. Олійник, І. Андрєєва) та ін.

Не дивлячись на те, що фразеологізми є предметом постійного вивчення у найрізноманітніших аспектах, залишаються невирішеними питання, пов'язані із гендерним аспектом їхньої семантики. Як відомо, фразеологічні словосполучення є яскравим відбитком специфіки національної картини світу. Однією із властивостей фразеологізму є його образність. Певна група цих образів являє собою характеристики людей. У руслі даної проблематики особливе місце займає гендерний аспект фразеологізмів.

Одним із перших, хто став досліджувати фразеологічні словосполучення з точки зору «родо-статевої основи» був Л. І. Ройзензон [Ройзензон 1973, с. 204]. Вивчаючи це питання на матеріалі російської мови, вчений помітив тенденцію фразеологізмів до маскулінізації та фемінізації, тобто до «закріплення за тією чи іншою фразеологічною одиницею певного об'єкта, на який розповсюджується дія особи тієї чи іншої статі» [Ройзензон 1973, с. 205].

Серед останніх праць, присвячених цій тематиці, варто відмітити, зокрема, дослідження О. С. Бадмаєвої, А. В. Кириліної, Ю. М. Капак та ін. [Бадмаєва 2010; Кирилина 2000; Капак 2012]. Ці дослідження проводились на матеріалі англійської, французької, німецької, російської, бурятської та інших мов. Однак, залишається відкритим питання вивчення семантики й структури стійких словосполучень із компонентом «назва квітки» у зіставному аспекті.

Таким чином, актуальність нашої розвідки зумовлена потребою вивчення семантики фразеологізмів із компонентом «назва квітки» у їхній структурі на матеріалі англійської, французької та української мов.

Мета нашої роботи полягає у дослідженні семантики фразеологізмів із даним компонентом з точки зору гендерного аспекту.

Поставлена мета передбачає розв'язання наступних завдань:

- 1) встановити коло лексем жіночого роду, що репрезентують компонент «назва квітки» у структурі фразеологізмів досліджуваних мов;
- 2) розмежувати фразеологізми за співвідносністю їхньої семантики з чоловічою та жіночою статтю;
- 3) виявити фраземи, що виражають традиційні властивості фемінінності;
- 4) визначити ступінь впливу компонента «назва квітки» на позначення властивостей жінки (дівчини);
- 5) виявити засоби вираження фемінінності у фразеологічних словосполученнях на матеріалі досліджуваних мов.

Необхідно вказати на те, що автором вже було здійснено спробу вивчення стійких словосполучень на позначення маскулінності [Алексахина 2012, с. 53-56]. Так, зокрема, нами було встановлено, що характерною особливістю для досліджуваних мов є наявність значної кількості стійких словосполучень, що за своєю семантикою можуть відноситися як до чоловічого, так і до жіночого роду [Алексахина 2012, с. 54]. В англійській мові це пояснюється відсутністю граматичної категорії роду. На цю властивість мови вказує, зокрема, й І. Зикова, яка пише, що «на відміну від багатьох інших мов, у ній (англійській мові – прим. наша) немає чітко виражених родових відмінностей» [Зикова 2002, с. 6].

Граматичний рід компонента «назва квітки» представлено наступними лексемами жіночого роду: фр. *fleur, fleurette* Flos, *lavande* Lavandula, *marguerite* Bellis, *pivoine* Paeonia, *rose* Rosa, *tulipe* Tulipa, *violette* Viola; укр. *волошка* Centaurea, *квітка, квіточка* Flos, *лілія* Lilium, *маківка* Papaver, *рожа* Rosa, *Malva, роза* Rosa, *ромашка* Chamomilla, *ружа* Rosa, *рута* Ruta, *троянда* Rosa, *фіалка* Viola. Однак, як показують отримані дані, рід лексем, що позначають назви квіток, не завжди впливає на гендерний аспект семантики фраземи.

Досліджувані фразеологізми із компонентом «назва квітки» ми умовно поділяємо на дві групи. До першої входять словосполучення, які можна віднести як до чоловічої, так і до жіночої статі, і які мають у своїй структурі загальний для обох родів референт. За своєю семантикою ці фразеологізми можна поділити на дві наступні підгрупи.

Зовнішній вигляд людини. Сюди відносимо, наступні ознаки: рум'янець: англ. *as red as a poppy* (*red as a poppy*) (букв. червоний (-а) як мак); *turn red as a poppy* (букв. червоніти як мак); – фр. *être rouge comme un coquelicot* (букв. бути червоним (-ою) як мак); *rouge comme un coquelicot* (букв. червоний(-а) як мак); – укр. *почервоніє, як мак; червоніти як мак (червоніти мов мак; червоніти наче мак); шаріти як мак (шаріти мов мак; шаріти наче мак)*; англ. *as red as a rose* (букв. червоний(-а) як троянда); фр. *rouge comme une pivoine* (букв. червоний (-а) як півонія); *être rouge comme comme une pivoine* (букв. бути червоним(-ою) як півонія); *devenir rouge comme comme une pivoine* (букв. стати червоним (ою) як півонія); блідість, білизна обличчя: англ. *as white as a lily (white as a lily)* (букв. білий(-а) як лілія); краса: англ. *fair as a lily* (букв. гарний (-а) як лілія); *fair as a rose* (букв. гарний (-а) як троянда).

Здоров'я людини. Дана семантична підгрупа містить у собі фразеологізми на позначення як доброго, так і поганого самопочуття.

Гарне самопочуття. Якщо людина добре себе почуває, то це, безумовно, відображається на її зовнішньому вигляді. Звідси – свіжість у її обличчі. Такі словосполучення нами виявлено лише в англійській мові: *fresh as a rose* (букв. свіжий (-а) як троянда). Крім того, в англійській мові нами зафіксовано синонімічні фразеологізми з іншими компонентами: *fresh as a daisy* (букв. свіжий(-а) як маргаритка); *to be fresh as a daisy* (букв. бути свіжим(-ою) як маргаритка); *fresh as a flower* (букв. свіжий (-а) як квітка); *fresh as flowers in may* (букв. свіжий (-а) як квіти у травні).

Захворювання. Дана група фразем зафіксована нами лише у французькій мові. Актуалізатором жовтого кольору обличчя (ознаки захворювання) у фразеологізмах виступає назва квітки *Calendula: jaune comme un souci (jaune comme souci)* (букв. жовтий(-а) як календула); *être jaune comme un souci* (букв. бути жовтим (-ою) як календула).

Характер людини.

Невинність, чистота, притаманна молодим людям. Ця якість актуалізується у

фразеологізмах із компонентом «лілія» в англійській мові: *as pure as a lily (pure as a lily)* (букв. *чистий (-а) як лілія*); сором'язливість. Фразеологізми із даною семантикою зафіксовані нами в англійській та французькій мовах. Англійський фразеологізм вживають, як правило, для характеристики літніх людей: *God's dandelion* (букв. *Божа кульбаба*), тоді як наступні англійський та французький кореляти – для молодих: англ. *shrinking violet (a shrinking violet)* (букв. *боязкий(-а) фіалка*); – фр. *timide comme une violette* (букв. *боязкий(-а) як фіалка*). Крім того, до цієї групи фразеологізмів можна віднести й антонімічний вираз: англ. *no shrinking violet* (букв. *небоязкий(-а) фіалка*).

До іншої групи ми відносимо стійкі словосполучення, які виражають традиційні властивості фемінінності, і які мають у своїй структурі жіночий референт. Цілком закономірно, що у цій групі переважають французькі та українські фразеологізми.

Дівоча, жіноча врода. Французьким *être belle comme une fleur* (букв. *бути гарною як квітка*) та *belle comme une fleur* (букв. *гарна як квітка*) є ряд українських відповідників: *гарна, як квітка гайова; гарна, як квітка в полі*. В українській мові нами зафіксовано ряд аналогічних фразем із іншими компонентами, як-от: *Paraver, Rosa*. Пор.: *гарна дівка, як маківка; гарна, наче рожса*. Корелятивними за своєю семантикою є наступні фраземи в англійській та українській мові. Пор.: англ. *a rose between two thorns (rose between two thorns)* (букв. *троянда між двома колючками*); – *рожса і в терні гожа (рожса і в терну гожа); рожса і межси кропивою гожа*. Як видно з наведених прикладів, значення «дівоча врода» актуалізується оцінними епітетами: фр. *belle* та його українськими корелятами *гарна, гожа*. Ефект підсилюється протиставленням назви квітки *Rosa*, що є символом краси – назвам колючих, жагучих рослин *Prunus spinosa, Urtica* або їхніх колючих частин. Це значення актуалізовано також протиставленням у наступних пареміях: *комусь – як повітка, а мені – як квітка; твоя жінка, як повітка, а моя, як квітка*.

Вищеназване значення реалізується і в еліптичних порівняннях. Хоча у їхній структурі відсутні оцінні епітети, однак зміст цих порівнянь є цілком прозорим через те, що у свідомості українців назви цих квіток є загальноприйнятими символами краси: *мов квітка (мов квіточка; мов та квітка; мов та квіточка; ніби квітка; ніби квіточка; ніби та квітка; ніби та квіточка; як квіточка; як та квітка; як та квіточка); як маківка; мов маків цвіт; як рожса (як панська рожса)*. Аналогічно виражено дівочу вроду через символіку квіток у фразеологізмах: *дівки в хороводі – наче маків цвіт на городі; дівчина-рута*.

У наступній паремії також відсутній оцінний прикметник, однак краса дівчини тут виражається імпліцитно: якщо вона є вродливою, то закономірно, що має багато прихильників: *мала жєнихів, як маку*.

Молодість дівчини, жінки. Дана властивість жіночності тісно пов'язана із розглянутою вище. У французькій мові вона актуалізується: метафоричним епітетом *fraîche* (свіжа), пор.: *être fraîche comme une fleur* (букв. *бути свіжою як квітка*); *être fraîche comme une rose* (букв. *бути свіжою як троянда*); *fraîche comme une rose* (букв. *свіжа як троянда*); метафорою: *femme dans sa fleur* (букв. *жінка у своєму цвіту*). Щодо української мови, то нами зафіксовано лише один фразеологізм, у якому це значення виражено грамінальною метафорою: *цвіте, як маківка*.

В усіх трьох досліджуваних мовах нами виявлено стійкі словосполучення із значенням «скороминучість молодості»: англ. *rose the fairest at last is withered (the fairest rose is at last withered)* (букв. *найгарніша троянда блідне*); фр. *passer fleur* (букв. *перейти цвіт, тобто постаріти (про дівчину)*) – укр. *дівка – квітка, поки не змарніла; дівочий вік – як маків цвіт; рожса червона, та й тая блідне (ружса червона, а й та блідне)*.

Дівочий рум'янець. Ця властивість із фемінінним референтом зафіксована нами лише в українській мові: *червона, як рожса (червона мов рожса)*.

Жінка – господиня. Це значення реалізовано у наступних українських прислів'ях: *в хаті, як у віночку, і сама сидить, як квіточка; у хаті в її, як у віночку, хліб випечений, як сонце, сама сидить, як квіточка*.

Жінка – дружина. До цієї властивості можна віднести фразеологізми із такою семантикою: матріархат у родині (*нехай буде з гречки мак, коли жінка хоче так*); непорушність подружніх стосунків (*дівчина – як квіточка: з нею рай, а чужої молодиці не займай*); щастя у шлюбі (*за добрим мужем жінка як ружса*); і навпаки невдалий шлюб, заздрість чужому родинному щастю (*чужі жінки – як маківки, а моя – як опуда*).

Материнство. Ця фемінінна властивість виражається у наступних пареміях із компонентами *Flos* і *Paraver*: *тоді цвіти красні, котрі зацвітають, тоді діти щасні, котрі матір мають; нема цвіту над маківку, нема роду над матінку (нема у світі цвіту цвітійшого над маківочки: нема ж і роду ріднішого над матіночки; нема у світі цвіту цвітійшого над маківочки, нема ж і роду ріднішого над матіночки; нема цвіту кращого від маківочки, нема роду милішого від матіночки).*

Така риса жінки як беззахисність втілена у французькій паремії: *Il ne faut pas battre une femme, tête avec une fleur* (букв. *не треба бити жінку навіть квіткою*).

До традиційних властивостей дівчини належить її цнота, невинність. Фразеологізми із даною семантикою зафіксовано нами лише у французькій мові. За нормами християнської моралі дівчина мала залишатися невинною аж до свого весілля, звідси наступні словосполучення: *fleur de mari* (букв. *квітка чоловіка*); *perdre sa fleur* (букв. *втратити свою квітку*), *perdre sa rose* (букв. *втратити свою троянду*), які мають значення «втратити свою цноту».

Нами також зафіксовано у французькій мові фразеологізми, що мають значення «повія». Найдавнішим з них є словосполучення *fleur de lis*, семантика якого зумовлена звичаєм ставити розпеченим залізом на плечі у повії тавро у формі лілії. Звернемо увагу на те, що у французькій мові існує й фразеологізм-омонім *fleur de lis* із значенням «королівство Франція», але він вмотивований тим, що лілія була символом французьких монархів.

Інші стійкі словосполучення утворились завдяки роману А. Дюма-сина «Дама з камеліями»: *dame aux camélias; la dame aux camélias*. Інші є більш сучасними утвореннями, на що вказують структурні компоненти, які позначають місце роботи жінок цієї професії і тому являють собою лексеми на позначення доріг або матеріалу, з якого будують дороги. Пор.: *fleur de pavé* (букв. *квітка тротуару (бруківки)*); *fleur de bitume* (букв. *квітка бітуму (асфальту)*); *fleur de macadam* (букв. *квітка макадаму (дорожнього покриття)*).

Проведене нами дослідження дає підстави для наступних висновків.

З точки зору гендерного аспекту чітко простежується тенденція наявності в англійській та французькій мовах фразеологізмів, які можуть характеризувати як чоловічу, так і жіночу стать, і, які мають спільний для цих родів референт. Це зумовлено аналітичним характером цих мов, відсутністю граматичної категорії роду в англійській мові та наявністю форм прикметників, спільних для обох родів у французькій. В українській мові такі фразеологізми є спорадичними.

Щодо традиційних властивостей, притаманних жіночій статі, і виражених жіночим референтом у структурі фразеологізму, то такі стійкі словосполучення зафіксовані в трьох досліджуваних мовах. Однак, спектр фразеологічних значень за кількісними параметрами є приблизно рівним тільки у французькій та українській мовах, відповідно. Універсальним для усіх мов є лише значення «дівоча врода» та «скороминучість молодості дівчини». Що стосується часткових збігів, то вони зафіксовані нами на матеріалі французької та української мов («молодість дівчини»).

Як показують дані нашого дослідження, англійські фразеологізми за своїм значенням представляють, головним чином, зовнішній вигляд жінки (дівчини); французькі фразеологізми із компонентом «назва квітки» тяжіють до семантики, що репрезентує моральні якості жінки («беззахисність», «цнота», «роспусність»), і, навпаки, українські схильні до вираження соціальної ролі жінки («мати», «дружина», «господиня»).

Грамматичними засобами вираження фемінінності є, насамперед, слова жіночого роду, зокрема: іменники статі. Цей засіб є універсальним лише для двох мов: фр. *dame, femme*; укр. *мати (матінка, матіночка), дівчина (дівка), жінка, молодиця*. Спільним для французької та української мов є вживання у структурі фразеологізмів прикметників жіночого роду: фр. *belle, fraîche*; укр. *гарна, гожа, червона*. Специфіка вираження фемінінності в українських стійких словосполученнях полягає у наявності у їхній структурі займенників (*твоя, моя, та (тая), сама, її*) та дієслів минулого часу у жіночому роді (укр. *змарніла, мала*).

Перспективою наших подальших досліджень є вивчення гендерного аспекту фразеологічних словосполучень у їхньому контекстуальному оточенні на матеріалі художніх творів.

Література

Алексахина Т. А. Маскулинность в структуре и семантике фразеологизмов с компонентом «название цветка» / Т. А. Алексахина // Язык. Культура. Общество: сб. науч. тр.: Материалы III Международной научной конференции «Межкультурная коммуникация в современном обществе», Саранск, 16.11.2012 г. / МГУ им. Н. П. Огарева, ИСИ, Каф. лингвистики и межкультурных коммуникаций. – Саранск, 2012. – Вып. 4. – С. 53-56. *Бадмаева Е. С.* Концептуальные пространства маскулинности и фемининности: на материале фразеологизмов и паремий: дисс. ... кандидата филол. наук: 10.02.19 / Бадмаева Елена Содномовна. – Иркутск, 2010. – 193 с. *Зыкова И. В.* Гендерный компонент в структуре и семантике фразеологических единиц современного английского языка: дисс. ... кандидата филол. наук: 10.02.04 / Зыкова Ирина Владимировна. – Москва, 2002. – 219 с. *Кирилина А. В.* Гендерные аспекты языка и коммуникации: дисс. ... доктора филол. наук: 10.02.19 / Кирилина Алла Викторовна. – Москва, 2000. – 369 с. *Капак Ю. М.* Маскуліність у компаративних фразеологічних одиницях в сучасному німецькомовному дискурсі / Ю. М. Капак // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 24. – 2012. – С. 108-111. *Ройзензон Л. И.* Лекция по общей и русской фразеологии / Л. И. Ройзензон. – Самарканд: Изд-во СамГУ, 1973. – 223 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь: в 2 кн. / А. В. Кунин – 3-е изд., исправ. – М.: Советская энциклопедия, 1967. – 1264 с. Словник української мови: [в 11 т.] / [за ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1-11. Українські приказки, прислів'я і таке інше. / [уклад. М. Номис; упоряд., приміт. та вступ. ст. М. М. Пазяка]. – К.: Либідь, 1993. – 768 с. Larousse: Dictionnaire de français [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/>. Oxford advanced American dictionary [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://oaadonline.oxfordlearnersdictionaries.com/>.

УДК 811.112.2'272

АПОЛОНОВА Л.А.

(Запорізький національний університет)

ДІАЛОГІЧНА СЕКВЕНЦІЯ ДИРЕКТИВ ТА ЗГОДА

У статті розглядаються принципи, що визначають організацію діалогічної послідовності директивного висловлювання та згоди.

Ключові слова: директивне висловлювання, перлокутивний ефект

Аполонова Л.А. диалогическая секвенция директив и согласие. В статье рассматриваются принципы, определяющие организацию диалогической последовательности директивное высказывание и согласие.

Ключевые слова: директивное высказывание, перлокутивный эффект.

Apolonova L.A. Dialogical sequence of directive statement and consent. The article deals with the principles governing the organization of dialogue sequences directive statement and consent.

Keywords: directive statement, perlocutionary effect.

У сучасному сприйнятті лінгвістика є невід'ємною від людини, її об'єктом є не тільки мова але і процеси сприйняття та пізнання, соціологічні передумови. Інтерактивні міжсуб'єктні відносини реалізуються в мовленнєвій взаємодії. Кожне висловлювання функціонує в контексті попередніх висловлювань, використаних учасниками інтеракції. Діалогічність мови припускає комплексний зв'язок між окремими репліками в інтеракції, що здійснюється в різних ситуативних взаємозв'язках. Кожне висловлювання є відповіддю або реакцією на попереднє висловлювання. Багато уваги науковців зосереджується на вивченні особливостей функціонування директивних мовленнєвих актів (Е.И. Беляєва, Н.Ф. Гладуш, В.І. Карабан, Л.В. Михайлова, С.В. Мясоєдова, О.В. Нарушевич-Васильєва), на аналізі мовленнєвих актів, що містять згоду або незгоду (І.М. Рудик, Е.М. Андрієвська, І.М. Осовська). Останнім часом у лінгвістичних дослідженнях намічається переорієнтація з розгляду окремих ініціюючих або реактивних мовленнєвих дій, до вивчення співіснування мовленнєвих актів у діалогічній послідовності у вигляді мінімальної комунікативної єдності [Weigand 2003, p. 8; Grein 2007, p.23], де кожен ініціюючий мовленнєвий акт обумовлює появу відповідного реактивного мовленнєвого акту. **Актуальність** наявної статті обумовлена підходом до розгляду секвенції директив-згода як діалогічної єдності, з урахуванням взаємовідносин мовця і адресата спонування.

Об'єктом нашої статті є діалогічна секвенція директив-згода у німецькій мові, де ініціююча репліка містить директивне висловлювання, а згода є перлокутивним ефектом такого висловлювання. Наше **завдання** полягає у тому, щоб виявити комунікативно-прагматичні фактори, що є вирішальними для виникнення згоди слідувати спонуванню.

Як відзначає В.І. Карабан, «для лінгвістичного опису мовних одиниць релевантним в